

Bertrand de Jouvenel: Etika Přerozdělování

Praha: Občanský institut, 1998, 94 s.
ISBN 80-901659-7-4

Kateřina Kohlová

Za posledních 10 let se na našem knižním trhu objevila řada publikací zabývajících se etikou, ale chyběla mezi nimi práce, která by z etického hlediska zkoumala významný jev dneška, kterým je přerozdělování příjmů ve společnosti. V roce 1998 byla tato mezera zaplněna, neboť se objevila práce Bertranda de Jouvenela s názvem „**Etika přerozdělování**“.

Jedná se o dvě přednášky, přednesené roku 1950 a poprvé publikované v Cambridge University Press v roce 1951 spolu s autorovou předmluvou, v níž skromně předesílá, že se jedná spíše o pokus upozornit na hodnoty, které se v diskuzi o přerozdělování příjmů všeobecně přehlížejí. Nutno podotknout, že se jedná o pokus poměrně úspěšný, zejména s ohledem na skutečnost, že můžeme autorovy myšlenky a vize o společnosti, publikované v roce 1951, což bychom měli mít při četbě na zřeteli, hodnotit z odstupem padesáti let. Kniha vychází v českém prostředí poprvé.

První přednáška Bertranda de Jouvenela má název „**Socialistický ideál**“ a skládá se z 22 nečíslovaných kapitol, v nichž autor analyzuje proces přerozdělování. V rámci své analýzy sleduje zejména cíl vyvrátit „mýty“ a vysvětlit některé pojmy, které jsou se samozřejmostí používány v diskuzi o přerozdělování.

Nejprve rozkrývá mýtus, že redistribucionismus, jako učení obhajující nutnost přerozdělování příjmů ve společnosti, má svůj původ v socialismu a že může být nalezena spojnice mezi redistribucionismem a rolnickým egalitarismem. Dále se zabývá samotným fenoménem přerozdělování, snaží se ho vysvětlit a objasnit kořeny vzniku požadavku určitého přerozdělování finančních prostředků ve společnosti. V nutné souvislosti s analýzou pojmu autor také předkládá svůj pohled na moderní společnost. Po vysvětlení pojmu přerozdělování přistupuje k simu-

laci aplikace čistého přerozdělování. Výsledkem této simulace je jednak zpochybnění argumentů představitelů redistribucionismu a dále poukaz na negativní důsledky aplikace přerozdělování pro doposud uznávané společenské hodnoty.

Nyní se podrobněji zaměříme na některé autorovy úvahy, kterými byl veden v rámci analýzy v první přednášce.

V části, ve které Bertrand de Jouvenel poukazuje na nesouvislost redistribucionismu a rolnického egalitarismu, uvádí, že v historii lidstva se objevují požadavky spravedlivého, rovného rozdělení půdy. Tyto požadavky představují přerozdělení přírodních zdrojů, „kapitálu“, rovnost „startovací pozice“ a nikoliv příjmů. Při uskutečnění takového přerozdělení pak nerovné zisky jednotlivců odrážejí pouze nerovně vynaložené úsilí jednotlivců. Podle autora to znamená, že se jedná o spravedlivé zisky, že tedy „agrariánský“ princip (str. 19) znamená spravedlivou odměnu, ale nikoliv rovnost příjmů.

S touto úvahou autora lze polemizovat, protože je nutno podotknout, že úspěch jednotlivců nezávisí pouze na volném úsilí, ale i na jejich fyzických či psychických dispozicích, které jsou jim dané od narození a které nemohou svou vůlí ovlivnit. Hodnocení, zda jsou příjmy získané pomocí rovného počátečního rozdělení zdrojů spravedlivé či nikoliv a zda rovné rozdělení zdrojů zajistí „rovnost šancí“, závisí na postoji, jaký k nerovnostem daným jednotlivcům od přírody, např. fyzickým, zaujmáme.

Zpochybnění přesvědčení, že rovné rozdělení zdrojů znamená rovnou „startovací pozici“, přináší například John Rawls v známé práci „**Teorie spravedlnosti**“, kde poukazuje na nesprávné používání spravedlnosti jako hodnotícího kritéria přírodních nahodilostí ovlivňujících „startovací pozice“ jednotlivců. Spravedlivé či nespravedlivé je podle Rawlse pouze to, jak se k těmto faktům postaví společ-

nost, která se jim nemusí podřídit a může ovlivnit „startovací pozici“ jednotlivců použitím principu rozdílnosti a nikoliv rovnosti, a tak umožnit využití přírodních nahodilostí k prospěchu nejhůře postižených za účelem zajistit skutečnou „rovnost šancí“.

Dále Bertrand de Jouvenel pojednává o vztahu redistribucionismu a socialismu. Poukazuje na to, že u socialismu je podmínkou spravedlivé, dobré společnosti odstranění soukromého vlastnictví, které způsobuje „boj“ mezi nemajetnými a majetnými. Po odstranění tohoto třídního boje už státu a jeho ochranné a represivní funkce nebude zapotřebí a stane se zbytečným. Jak autor podotýká, pokusy uvést takový ideál v život naprosto neuspěly, naopak přinesly do společnosti ještě více antagonismu mezi lidmi a posílily policejní moc státu. Uvádí, že snad jen v klášterní komunitě bylo možno takový ideál realizovat.

Poznámka o klášterní komunitě, autorem jako-by uvedená s nadsázkou, ve skutečnosti předznamenává jeho myšlenku, která se vine jako červená nit oběma jeho přednáškami. Můžeme ji vysvětlit jako přesvědčení o tom, že charakter pravidel, uspořádání a tvář společnosti, je dána cíly k nimž společnost směřuje a hodnotami, které chce naplnit. Autor v této souvislosti poukazuje na to, že společnosti pokoušející se aplikovat socialismus, na rozdíl od klášterních komunit, přijímají cíl dnešní moderní společnosti, kterým je spotřeba, respektive stále se zvyšující potřeba. Zejména to je nutné vidět pod požadavkem, aby se „všichni měli dobře“, „dobrá životní úroveň“. V autorových závěrech tedy nacházíme jedno z vysvětlení neúspěchu pokusů aplikovat socialismus a to poukaz na nekompatibilitnost skutečného cíle, k němuž taková společnost chtěla směřovat, s použitými prostředky a mechanismy k jeho dosažení.

Autor po předcházejícím nutném vymezení redistribucionismu vůči „agrarianismu“ a socialismu, přistupuje k analýze základních tezí tohoto učení. Konstatuje, že je-li cílem moderní společnosti rovnoměrné uspokojování potřeb svých členů spotřebními statky a zvyšování spotřeby, musí taková společnost vykazovat mechanismus vhodný pro naplňování takového cíle. Jedná se o mechanismus přerozdělování příjmů. Nutnost přerozdělování příjmů bývá odůvodňována dvojím přesvědčením. Jednak přesvědčením, že je dobré a nezbytné odstraňovat nouzi a že nadbytek jedněch by měl být obětován naléhavým potřebám jiných a dále tím, že nerovnost prostředků mezi jednotlivými členy společnosti je špatná sama o sobě a měla by být více či méně odstraněna. Autor ukazuje na nesouvislost těchto dvou přesvědčení. První přesvědčení má podle něj kořeny v křesťanském ideálu bratrství, pomoci a solidarity

a bylo rozšířené v ranných fázích uplatňování přerozdělování, druhé naopak odmítá jako neopodstatněné.

Druhé přesvědčení, týkající se špatnosti nerovnosti prostředků mezi členy společnosti, autor správně vyvrací poukazem na skutečnost, že neexistuje důkaz, že by rovnost materiálních podmínek byla podmínkou spravedlnosti, naopak zastává přístup ke spravedlnosti jako přiměřenosti. Přiměřenost je pak relativním pojmem, neboť může být požadována odměna přiměřená vynaloženému úsilí, službám, kterých se dostalo společnosti, potřebám ap. Autor uvádí, že myšlenka přiměřenosti odměny a potřeb člověka převládala v počátečních stádiích přerozdělování. Za nesprávné bylo považováno to, aby někteří měli méně prostředků, než bylo nezbytně nutné ke slušnému životu. Myšlenka poskytnutí části bohatství ve prospěch chudých byla většinou spojována se zjevením chudoby, pocitem viny a s náboženskou zkušeností. Autor připomíná i to, že chudoba byla v minulosti často identifikována se svatostí. První fázi přerozdělování můžeme tedy charakterizovat existencí požadavku určitého minima příjmu, pod které by se nikdo neměl propadnout.

Naopak ve 20. století, kdy přerozdělování nabylo obrovských rozměrů, se změnil přístup k chudobě, která nyní představuje „skandál uprostřed bohatství“ (str. 27), který je potřeba vymýtit. Dále je s pokročilejší fází přerozdělování spojována myšlenka navazující na výše zmíněné druhé přesvědčení, že je nesprávné, aby někteří měli o tolik více než ostatní. Přílišné bohatství by přece mohlo pokrýt daleko legitimnější potřeby. Autor v této souvislosti připomíná, že úsudek o správné míře spotřeby je subjektivní a závisí na charakteru dané konkrétní společnosti v určitém čase, zejména na názoru a vkusu vrstvy voličů nižší střední třídy, kteří formují politiku. V souvislosti s pokročilejší fází autor považoval za vhodné zmínit ještě jednu významnou změnu, kdy zejména v důsledku průmyslové revoluce zanikly menší komunity. Princip odpovědnosti společnosti za své členy se dříve realizoval v rámci rodin, menších komunit, panství a církve, i když samozřejmě byla období, kdy byl jednatel v nouzi ponechán bez pomoci. V těchto komunitách však nešlo o přerozdělování v dnešním smyslu slova, ale jen o pomoc, jako sociální povinnost.

Co tedy podle autora přerozdělování znamená? Jedná se o vše, co ulehčuje jednotlivci od výdajů, které by mohl zaplatit a asi také skutečně zaplatil a co tím, že uvolňuje část jeho příjmu, se vlastně rovná zvýšení tohoto příjmu. Autor uvádí, že v současnosti se přerozdělováním nezvyšují jen příjmy chudých, ale zvyšují se tímto způsobem všechny

příjmy a současně se většina příjmů podílí na financování tohoto zvýšení (str. 30).

V dalších kapitolách se autor pokouší matematicky realizovat čisté přerozdělování příjmů od bohatých k chudým. Vypočítává „minimum“ a „strop“ příjmů v Anglii jeho doby. Dochází k závěru, že současný existující stupeň přerozdělování by byl nerealizovatelný, kdyby se jednalo pouze o přesun prostředků od bohatých k chudým. Ve skutečnosti je možný jen díky tomu, že se přerozdělování provádí jak v horizontálním tak vertikálním směru.

Spolu s myšlenkou, že část přílišného bohatství jedněch by mohla pokrýt daleko legitimnější potřeby jiných, se mezi ekonomy v rámci diskuse o přerozdělování objevilo „srovnávání uspokojení“ (str. 37). Souvisí s přístupem spočívajícím v přesvědčení, že určitá ztráta příjmu by pro bohatší znamenala méně, než co by příslušný zisk znamenal pro chudší. Autor kriticky hodnotí takové přesvědčení jako subjektivní, nezaložené na představě, co je pro člověka objektivně dobré, ale naopak zakládající se na používání individuálního uspokojení jako proměnné při pokusu najít optimální stav rozdělení příjmů. Je prováděno srovnávání uspokojení, porovnávání ztráty uspokojení jedněch a přírůstek uspokojení druhých. Optimální rozdělení příjmů pak představuje stav, při němž je dosaženo maximální sumy individuálních uspokojení. Dle ekonomických teorií zabývajících se srovnáváním uspokojení, je maximalizace uspokojení dosaženo rovným rozdělením příjmů, které by mělo být výsledkem dlouhodobého procesu redukce vyšších příjmů (nivelizace příjmů).

Autor dochází k závěru, že jedním z důsledků takového přerozdělování bude diskriminace menšin se specifickými zájmy. Poptávka bude vážena nikoliv rozdíly v příjmech, ale počty lidí. Uspokojení menšiny bude dražší než uspokojení většiny. Menšině bude odňata možnost svým úsilím zvýšit příjmy, aby mohla své specifické zájmy realizovat. Společnost tím ztratí zvýšené úsilí, které by tito lidé vynaložili ke zvýšení svých příjmů, ztratí na rozmanitosti životních stylů a také aktivity žijící z poptávky menšin. Autor uvádí, že na prvním místě by byla takovým stupněm přerozdělování zasažena produkce uměleckých a intelektuálních statků: optimální stav uspokojení bude tedy realizován tak, že „místo 2000 kupců originálních prací z historie nebo filozofie bude 42 000 kupců utrácet za šilinkové knihy“ (str. 46).

Pro řešení takové situace však zastánci přerozdělování předkládají jednoduchý recept. Soukromé aktivity, které již jednotlivci nebudou schopni díky výši svých příjmů realizovat, nahradí opatření státu. Stát bude odpovědný za stav kultury, knihoven ap., zkrátka převezme roli investora. Autor konsta-

tuje, že tato role s sebou státní přináší velkou moc. Stát bude rozhodovat, které aktivity bude financovat a bude kontrolovat, jak je s nimi nakládáno.

Autorovou reakcí na tento recept je položení otázky, proč vlastně chtějí zastánci přerozdělování touto cestou zamezit ztrátě určitých hodnot? Jak poukázal, celý proces přerozdělování má dle jejich přesvědčení vést k maximalizaci uspokojení, nejlepšímu a nejvhodnějšímu stavu věcí, neoptimálnější alokaci zdrojů. Není nelogické se od takového stavu pomocí opatření státu zase vzdalovat?

Bertrand de Jouvenel tedy zpochybňuje argumentaci zastánců přerozdělování a také samotný cíl, výsledný stav přerozdělování a to zejména proto, že by cenou za dosažení maximalizace uspokojení byla ztráta cenných hodnot ve společnosti, posílení moci státu a degradování občana na pouhého konzumenta. Taková společnost má velmi daleko k „dobré společnosti“. Svoji analýzu v první přednášce uzavírá s tím, že samotná diskuze o přerozdělování je založena na nesprávném předpokladu, který vychází z přístupu k příjmům člověka jako k prostředku ke konzumu. Potom bude výsledným „optimálním“ stavem společnost, představující pouze sdružení na podporu spotřeby, dobře organizované řady nakupujících a „dobrým“ životem budou „nákupní orgie“ (str. 50).

Se závěrem první přednášky koresponduje úvodní myšlenka v první kapitole druhé přednášky (obsahující 17 nečíslovaných kapitol), v níž autor poznamenává, že přístup redistribucionisty nevyčerpává celou podstatu příjmu. Příjem by měl především sloužit ke zdárnému průběhu života, v němž je spotřeba pouhým udržovacím prostředkem, který sám o sobě je asociální a neproduktivní. Název této druhé přednášky „Státní výdaje“ napovídá, že se v ní autor blíže zabývá rolí státu v systému založeném na přerozdělování příjmů. Poukazuje na nejvýraznější dopady takového systému na rodinu a na soukromé a veřejné aktivity občana a také na oblast státní správy, která v tomto systému nabývá obrovských rozměrů.

Při zkoumání přístupu státu v roli přerozdělovávajícího subjektu dochází k závěru, že stát diskriminuje jednotlivce a rodinu před uměle vytvořenými právními osobami, které se těší řady výhod. Právní osoba si může řadu nákladů odpočítat před provedením zdanění. Rodina žádnou takovou možnost nemá. Autor se podivuje nad takovou úpravou postavení rodiny. Namítá, že zejména dobře fungující zajištěná rodina je jedním z cílů dobré společnosti, či jinak, představuje také „nepřímý příspěvek k růstu národního důchodu“ (str. 67).

Tím, že stát přebírá roli garanta za realizaci některých důležitých životních procesů a financuje je

cestou státních výdajů, dochází podle Bertranda de Jouvenela k významnému omezení možnosti občana uplatnit svoji základní společenskou odpovědnost. Tato odpovědnost spočívá v povinnosti přispívat v rámci svých možností k rozvoji svých blízkých a svého okolí. Autor upozorňuje na skutečnost, že pokud si stát bude uzurpovat veškerou odpovědnost, utratí sice spousty peněz, ale nedohlédne na všechno a nepodaří se mu vybudovat domácnosti jako místa výchovy a vzdělání. Vezme-li péči o zatím obecně uznávané hodnoty na sebe a bude ji financovat z odvodů z vyšších příjmů, nezbyde mu již nic na posílení příjmů nižších. Bude již jen v roli toho, kdo bere a ne toho, kdo dává. Proto také zmizí řada dobrovolných a neplacených aktivit, protože v tomto modelu se služby bezplatně poskytované přehlížejí ve srovnání se službami profesionálními. Pokud stát bude „bezplatné“ služby zajišťovat, bude muset zajistit aparát úředníků tyto služby poskytující a zaplatit je. Autor dále uvádí, že s rolí státu jako investora je spojen jev „výměny elit“. Znamená to, že osoby s nezávislými prostředky zastoupí v jejich řídicích pozicích manažeři a státní úředníci. Vznikne nová mocenská elita.

Autorův závěr, vycházející z argumentů ve druhé přednášce, spočívá v poukazu na skutečnost, že redistribucionistický ideál postavil společnost ve 20. století, narozdíl od původního rozporu mezi bohatými a chudými, před rozpor mezi jednotlivci a státem a jednotlivci, rodinami a právníckými osobami. V autorem zkoumaném systému přerozdělování se pak stát z politických důvodů začne snažit poskytování služeb a výhod pro skupiny lidí s nízkými příjmy rozšiřovat směrem nahoru, na všechny členy společnosti. Proto budou muset být prováděny odvody ze všech příjmů. Autor odkazuje na výsledek studie ve Spojeném království, která poukázala na to, že rodiny s nižšími příjmy jako celek do státní pokladny přispívají více, než si z ní berou. Přerozdělování příjmů tedy ve skutečnosti vede zejména k přerozdělování moci od jednotlivce ke státu, který dle Bertranda de Jouvenela na občani tímto vydělává.

Problematika přerozdělování ve 20. století se stala více než sociální otázkou, politickým principem. Na poznacích v obou přednáškách vidíme, že s sebou přináší problém centralizace a také výměny elit. Autor poznamenává, že existuje možnost souvislosti metody přerozdělování s širokým evolučním procesem, který nevyústí v rovnost, ale v jehož rámci byl rovnostářský ideál uveden do pohybu, aby splnil jiný účel.

V dodatku k přednáškám se Bertrand de Jouvenel zabývá potenciálními možnostmi čistého přerozdělování. Jeho výpočty podporují již dříve zmí-

něné konstatování, že přerozdělování je v praxi daleko více horizontálním přenosem a vertikální prvek v něm hraje spíše psychologickou roli. Kupní síla, která je přerozdělována, pochází z větší části z těch samých společenských vrstev, které ji přijímají.

Na recenzované práci je nutné ocenit autorův kritický přístup k používání jednostranného hlediska redistribucionistů při hledání spravedlivého uspořádání společnosti. Navrhuje uplatnění přístupu, který je založen na nazírání společnosti a života člověka v celé své rozmanitosti, nejen prizmatem spotřeby materiálních statků. Poukazuje na důležitost hodnot, které vznikají s odlišností životních stylů a které obohacují společnost. Zajímavou je myšlenka odmítnutí jednostranného pojetí člověka jako konzumenta bez odpovědnosti za soukromý i veřejný život.

Se zřetelem na dobu, v níž Bertrand de Jouvenel proslvil své přednášky, můžeme konstatovat, že se mu v nich podařilo předestřít problémy, se kterými se potýká společnost na konci 20. století. Předložil kritiku redistribucionismu i socialismu a odhalil jejich nebezpečí spočívající ve ztrátě odpovědnosti a svobody jednotlivce. Jako ekonom se více opíral o konkrétní matematická řešení modelových situací přerozdělování příjmů i o provedené průzkumy a studie. Nenavrhl však žádné modelové řešení složitých sociálních otázek, které poválečná doba a druhá polovina 20. století přinesla. Můžeme se domnívat, že jeho řešením by byl zřejmě „minimální stát“ zasahující až v okamžiku nouze, který by ponechával široké pole působnosti občanským, dobrovolným aktivitám jednotlivců a tím podporoval jejich odpovědnost. Z myšlenek jeho práce není zcela jasné řešení „startovací pozice“ a „rovnosti šancí“ jednotlivců ve společnosti. Je nutné si položit otázku, jak umožnit v takové společnosti, poskytující široký rozsah svobody a odpovědnosti, všem jejím jednotlivcům možnost přístupu k této svobodě a odpovědnosti, aby je mohli i přes své duševní, fyzické a sociální pozice dané narozením plně využívat, tedy aby svoboda a odpovědnost byla skutečnou a nikoliv jen deklarovanou hodnotou.

Práci Bertranda de Jouvenela je dobré mít na zřeteli i proto, že je první významnou poválečnou prací zabývající se zkoumáním kritérií spravedlivé společnosti a jakousi předkapitolou k diskusi, která se o problematice spravedlivé společnosti, úloze státu a míře jeho zásahů, plně rozvíjí od sedmdesátých let, objevením se práce „Teorie spravedlnosti“. Můžeme najít paralelu jeho uvažování s myšlenkami Fridricha Augusta von Hayeka, Roberta Nozicka a Jamese Buchanana, tedy pomyslně ho přiřadit ke skupině představitelů „liberálních“.

Pokud se jedná o otázky českého překladu knihy,

můžeme upozornit na použití termínu „agrariáni“ a „agrariánský princip“ pro stoupence pozemkové reformy v Anglii a jejich teze, v kapitole pojednávající o rolnickém egalitarismu. Jednalo se o tzv. Agrarian Revolution, probíhající v Anglii ve 2. pol. 18. století. Proto byl zřejmě v překladu po-

užit termín „agrariáni“, aby byli tito představitelé odlišeni od „agrárníků“, představitelů podobného směru v našich podmínkách. Pokud bychom obecně hovořili o požadavku přerozdělení půdy, vhodnější by bylo při překladu anglického termínu „agrarians“ použít termín agrárníci, pro „agrarian“ pak agrární.